

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 2

Кафедра українознавства

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «*Українська мова професійного спрямування*»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

за темою – Державна мова - мова професійного спілкування (4 години)

Галузь знань

12 – Інформаційні технології

Спеціальність

125 – Кібербезпека

Спеціалізація

Поліцейська діяльність у
кіберсфері

Харків 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 27.11.2023 № 10

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
Протокол від 15.11.2023 № 11

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 24.11.2023 № 10

Розглянуто на засіданні кафедри українознавства факультету №2
(*протокол від 14.11.2023 № 12*)

Розробник:

Доцент кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка – **Голопич І. М.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка – **Перцева В. А.**

2. Професорка кафедри філології Національної академії Національної гвардії України, доцент, кандидат філологічних наук **Ткач П. Б.**

ДЕРЖАВНА МОВА — МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

План

1. Поняття мови. Функції мови
2. Поняття літературної мови
3. Мова професійного спілкування
4. Мовне питання у різних державах
5. Мовна політика в Україні

Література:

1. [Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»](#). Київ, 2019.
2. [Конституція України станом на 2021 р.](#)
3. [Українська мова професійного спрямування \(мовні норми\): навчальний посібник](#). / Н.І. Єльнікова, І.М. Голопич, Д.В. Полтавська. Харків : ХНУВС, 2019. 182 с.
4. [Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням. Підручник. 4-те видання. Київ : Алерта, 2014. 696 с.](#)

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1.

Мова – особлива знакова система, яка називає поняття та реалії об’єктивної дійсності і забезпечує потреби людини в спілкуванні та пізнанні. Знаком у мові є лексема (слово).

Так само, як суспільство не може існувати без мови, мова не може існувати за межами певного соціуму. З-поміж інших суспільних явищ (ідеологія, культура, релігія) мова посідає особливе місце, адже обслуговує всі без винятку галузі життєдіяльності людини.

Найістотніший вплив на становлення будь-якої мови світу мають немовні чинники – стан мови в суспільстві, економічний і суспільно-політичний розвиток, демографічні зміни, суспільні течії та погляди, творчість письменників, діячів культури і мистецтва; розвиток культури, науки, техніки; контактування мов.

Мова реально існує як мовна діяльність членів відповідної етнічної спільноти. Мова існує не сама по собі, а в людському суспільстві. Знання мови є обов’язковим, бо воно лежить в основі мовлення, адже мова живе тільки у мовленні, без нього вона буде мертвою. Мова – це засіб, мовлення – це процес. Тому доля мови певною мірою залежить від кожного з мовців. «Хто якою мовою думає, той до того народу належить» (В.Даль).

Мова є головною ознакою і символом нації. Те, що національні мови сприймаються оточуючими по-різному, відзначалося протягом століть. Іспанський король Карл V говорив, що, на його думку, німецькою доречно говорити з солдатами, англійською – з кінями, італійською – жінками, а іспанською – з Господом Богом. Середньовічний іспанський священик Вінченцо Спінеллі помітив, що італійською мовою співають, іспанською декламують, французькою танцюють і лише португальською справді говорять.

Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не перебувало, не може існувати без мови. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп суспільства і кожної людини зокрема. З-поміж багатьох функцій мови в житті людини й суспільства основними називають такі:

1. **Номінативна функція** (називання).
2. **Комунікативна функція** (спілкування).

3. Ідентифікаційна функція (ототожнення, уподібнення).

4. Експресивна функція (вираження).

5. Гносеологічна функція (пізнання).

6. Мислетворча функція (формування думки).

7. Естетична функція виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

8. Культуроносна функція. Мова – носій культури. Культура кожного народу зафіксована в його мові.

9. Волюнтативна функція – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

10. Магічно-містична функція. Магічно-містична функція мови полягає у вірі людей у можливість за допомогою слова викликати богоявлення, оживити мертвих, подіяти на певний предмет чи особу, підкоряючи їх своїй волі. Це виявляється у вірі, що вимовлене слово може накликати хворобу, нещастя, нанести шкоду.

Крім обов'язкових функцій, деякі мовознавці виокремлюють факультативні, реалізація яких в комунікативних актах залежить від ситуації, зокрема:

Контактоустановлювальна – мова виступає засобом налагодження контактів.

Апелятивна (від лат. *apellatio* – звертання) функцію (або імпресивної) суть якої полягає в тому, що за допомогою мови можна вплинути на думки, поведінку адресата.

Інтегрувальна (від лат. *integer* – цілий, незайманий) – мова виступає засобом згуртування населення певної території й перетворення його в колектив, суспільство, народ, націю.

Мова – явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони виявляються у взаємодії. Відсутність чи неповнота використання якоїсь із них згубно впливає на мову в цілому, а це, у свою чергу, відбивається опосередковано на долі народу.

2.

Мова кожного народу – явище особливе і має свої ознаки, тому що вона є наслідком матеріальної і духовної діяльності багатьох поколінь.

1. За давністю українська мова належить до старописемних мов: її писемності понад 2 000 років.

2. За призначенням українська мова — національна мова українського народу, державна мова України.

3. За походженням українська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї. А всього у світі деє понад 100 мовних сімей (угро-фінська, тюркська, іберійсько-кавказька, монгольська, китайська, тибетська, японська), які поєднують близько 3000 мов (існуючих – 70)

До індоєвропейської сім'ї належить 10 мов: слов'янська, романська, германська, балтійська, кельтська, індійська, іранська, грецька, вірменська, албанська та ін.

Безпосередній предок сучасних слов'янських мов - спільнослов'янська (праслов'янська) мова у період розселення слов'ян (I тис. н. ери) почала розпадатися на окремі діалекти, з яких пізніше сформувалися окремі слов'янські мови (13 літературних мов), що належать до трьох підгруп:

- східнослов'янська група (українська, російська, білоруська);
- західнослов'янська група (польська, чеська, словацька);
- південнослов'янська група (болгарська, сербська, хорватська, словенська, македонська).

4. Кожний народ може мати лише одну національну мову. За кількістю мовців українська мова перебуває **на 21 місці**: нею користується від 42 до 50 мільйонів людей

у світі. (1-китайська понад 1.5 млрд. мовців; 2 – англ. 500 млн, 3 – ісп.; 4- араб.; 5 – ринди; 8 – рос.; останні – чеська, білоруська, казахська

5. Українська мова належить до мов із складною долею.

Причиною цього факту великою мірою є труднощі, яких зазнала українська мова протягом історії свого розвитку: її офіційно забороняли (укази Петра Першого, Валуєвський циркуляр, Ємський указ), оголошували придуманою німцями, вважали діалектом російської чи польської мов, дивилися як на “хлопську”, у різні часи її свідомо принижували, не допускали у сферу науки, техніки, на фабрики, заводи, до армії, в спорт – до тих сфер, що є важливими для функціонування та повноцінного життя нації.

Але внаслідок екстралінгвістичних факторів на території України національна українська мова часто забруднюється вкрапленнями лексичних засобів інших мов, переважно російської. Частина населення України спілкується мішаниною двох мов – української та російської (*суржиком*), хоча загальноновизнано, що користуватися сумішшю з двох мов – це одно з найтривожніших явищ загальнонаціонального характеру.

Скалічена мова отупляє людину, примітивізує її мислення. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася впродовж віків.

6. *Українська національна мова існує у вищій* (сучасна українська літературна мова) *і нижчій* (діалекти та просторіччя) *формах*.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі *південно-східного діалекту*, увібравши в себе окремі риси північних і південно-західних діалектів.

Засновником нової української літературної мови став І.П.Котляревський, який уперше у творі “Енеїда” (1798 р.) і “Наталка Полтавка” (1819 р.) ввів живу мову народу.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Т.Г.Шевченка, який з великою майстерністю розкрив красу і силу українського слова. Заслуга Т.Г.Шевченка полягає в тому, що він відібрав з народної мовної скарбниці багаті лексико-фразеологічні шари, відточив орфоепічні і граматичні норми, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов.

Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери суспільної діяльності людей: державні та громадянські установи, пресу, художню літератур, науку, театр, освіту і побут людей.

Літературній мові характерні такі *ознаки*:

- **унормованість**, тобто наявністю чітко сформованих мовних норм; На відміну від норм діалектного мовлення літературна мова є стандартизованим варіантом національної мови, причому ці стандарти сформувалися історично, визнані носіями української мови й кодифіковані, тобто зафіксовані у словниках, підручниках та посібниках з української мови
- **уніфікованість** (стандартність): однаковість обов’язковості для всіх носіїв, тобто цілісність та єдність;
- **наддіалектність**. На відміну діалектів, літературна мова є зрозумілою і українцям, і представникам національних меншин, функціонує не на певній обмеженій території, а на усій території держави. Це дозволяє їй реалізувати одну з основних функцій – інтеграційну: літературна мова об’єднує представників різних територіальних, соціальних, етнічних груп у єдину націю.
- **поліфункціональність**. Українська мова обслуговує всі

сфери існування суспільства: науку, освіту, культуру, ділові стосунки, побутове спілкування тощо.

- **стилістична диференціація.** Кожна зі сфер функціонування суспільства в Україні послуговується набором мовних засобів, достатніх для реалізації відповідних психоінтелектуальних, вольових і механічних дій, тобто певним стилем. Відповідно до форм існування української мови у різних сферах виділяють сім стилів: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовно-побутовий, епістолярний та конфесійний.

- **усна і писемна форми існування.**

Усне мовлення - це така форма реалізації мови, яка вимовляється, являє собою процес говоріння та обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Писемне мовлення – це така форма реалізації мови, яка зафіксована на папері і розраховане на зорове сприймання, та функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової та культурної діяльності.

Нижча форма української національної мови реалізується у діалектах та просторіччях.

Діалекти бувають територіальні та соціальні.

Територіальний діалект – це один із варіантів національної мови, яким послуговуються як засобом спілкування у мовленнєвих колективах, виділених за географічною ознакою.

Українська мова має три основні діалекти:

1) північний (поліський), поширений на території Волинської області, півночі Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівській областей;

2) південно-західний, поширений на території Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької, південної частини Рівненської та Житомирської областей, західній частині Черкаської області,

3) південно-східний, що побутує на території східної частини Черкаської та південної частини Київської областей, Полтавської, Сумської, Харківської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Запорізької, Луганської, Донецької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей.

Соціальний діалект (соціолект) – варіант національної мови, який використовується в соціальних групах: учнів середніх навчальних закладів, студентства, представників певної професії тощо.

Формами соціального діалекту є жаргон і аргі.

Жаргон – мовленнєвий різновид загальнонародної мови, який функціонує в соціальних або професійних групах і відрізняється від інших мовних форм специфічними словами, зворотами, граматичними формами.

Наприклад, студентський жаргон: заліковка – залікова книжка, хвіст – академічна заборгованість, бігунок – відомість ліквідації академічної заборгованості, читалка – читальний зал, шпора – шпаргалка тощо.

Аргі (фр. argot – замкнутий, недіяльний) – штучно створений варіант соціального діалекту з метою приховування змісту мовлення закритої соціальної групи.

Ще одним варіантом національної мови є **просторіччя**. На відміну від діалектів, які становлять відносно закриті системи мовлення, просторіччя є однією з загальнозрозумілих форм національної мови, яка, перебуваючи — на межі народно розмовної мови з літературною як особливий стилістичний пласт слів, фразеологізмів, форм, об'єднаних яскравим експресивним забарвленням зниженості, згрубілості,

фамільярності (ковбаска, хлібчик, м'яско; ну, тіпа, типу того, звертань типу жінщина, чоловічина, шеф, здасьте).

Просторіччя може використовуватися в розмовно-побутовому мовленні та художній літературі як стилістичний засіб. Для наукового, офіційно-ділового, публіцистичного мовлення просторіччя є неприпустимим.

3.

Терміни «*ділова мова*» і «*мова професійного спрямування*» не тотожні.

Діловою мовою послуговуються представники різних професій, а мова професійного спрямування функціонує в межах певної професійної сфери.

Ділова мова — це реалізація офіційно-ділового стилю, зафіксованого в документах; у **мові професійного спрямування** реалізуються також науковий і розмовний стилі. Водночас, елементи ділової мови і мови професійного спрямування можуть використовуватися паралельно, наприклад в офіційних переговорах, ділових бесідах тощо.

Мова професійного спрямування (фахова мова) - це спеціальна мова, насичена професіоналізмами і термінами, це мова для спеціальних цілей і потреб.

Мова правознавчого спрямування - це різновид літературної мови, який використовує юрист у професійній діяльності.

Ознаки мови правознавчого спрямування:

1) наявність специфічних, професійних мовних засобів (юридична термінологія, правничі лексика, усталені звороти, юридичні фразеологізми, нормативні речення);

2) базується на законах і нормах сучасної літературної мови;

3) підпорядкованість діяльності, пов'язаній з юриспруденцією;

4) діалогічність (професійна діяльність потребує обміну думками, тобто безпосереднього словесного контакту);

5) логічність (послідовність, стрункність викладу думки законодавця, її смислова завершеність);

6) точність і зрозумілість юридичних формулювань, їх чітке мовне втілення;

7) об'єктивність (мовець висловлюється не від себе, а від імені установи, держави);

8) тенденція до інтернаціоналізації, що пов'язано з міжнародним характером наукових знань, використанням термінів-інтернаціоналізмів;

9) документальність мовного вираження думки. У мові права виражається не індивідуальна воля, а воля законодавчого органу, яка втілюється в певних формах, що мають офіційне значення;

10) стислість викладу думки правника за умов збереження повноти її змісту.

Особливості фахової мови залежать:

- від ситуації професійного спілкування та його мети;

- від особистісних рис комунікатора і реципієнта (вік, освіта, інтелект).

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну і мовленнєву комунікативну компетенцію.

Мовна професійна компетенція — це знання норм і правил української мови, за якими будуються правильні мовні конструкції за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція — це вміння і навички використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Професійне мовлення має бути чистим, виразним, естетичним.

Чистота професійного мовлення полягає передусім у відповідності сучасній літературній нормі. Вона простежується на всіх рівнях її структури і використання: на рівні орфоепії — літературно-нормативна вимова; на рівні орфографії — грамотне письмо; на рівні лексики — відсутність чужих слів, вульгаризмів, суржику,

невмотивованих повторів; на рівні граматики — правильна, завершена побудова речень, нормативні словоформи; з погляду стилістики — відповідність меті, завданням, ситуації спілкування, стилям, підстилям і жанрам мовлення.

Складниками *виразності професійного мовлення* є інформаційна (змістова) і виражальна (чуттєво-мовна) виразність. Тому вважають, що виразність — це радше ознака структурної специфіки тексту, а не лише слів; вона є ознакою культури мови всіх стилів.

Естетичність професійного мовлення спирається на різноманітність, образність, які у взаємодії створюють гармонію усного чи письмового тексту. Одноманітний, нечіткий, невиразний, засмічений суржилом, випадковими словами текст ніколи не справить враження гарної, вишуканої мови і не викличе почуття естетичного задоволення. Естетика професійної мови досягається оптимальним добром мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту. Почуття естетичного задоволення викликає ввічливе, дотепне мовлення.

Отже, **мова професійного спілкування** - це засіб ефективного, мовного професійного спілкування, це наука і мистецтво усної переконуючої комунікації, що становить фундамент. Імідж і кар'єрний ріст прямо пропорційно залежать від того, як ви зможете реалізувати свої знання, довести свій професіоналізм. Недостатньо знати, «що слід казати», більш важливо знати, «як це сказати». Завдання курсу МПС - створити мовно-мовленнєву базу, оперуючи якою можна реалізувати будь-яку ситуацію мовного спілкування.

4.

Мова – найважливіший чинник, що об'єднує суспільство, дозволяє йому самовизначитися, усвідомити й встановити культурну своєрідність, відмінність від інших. Мова є й засобом передавання змісту законів держави, здобутків науки, сутності культури.

У світі не існує країн, в яких живе лише одна нація з притаманною їй національною мовою. Кожна розвинута держава має державну мову. Не слід сплутувати поняття національна і державна мова.

Національна мова – це мова окремої нації, якою говорить переважна більшість народу якоїсь окремої країни, включає в себе літературну мову, різні територіальні діалекти, а також професійні діалекти.

Державна (офіційна) мова — це закріплена традицією і законодавством мова, вживання якої є обов'язковим у всіх сферах офіційного спілкування.

Обов'язкові критерії, які мають бути притаманні тій мові, яка претендує на отримання правового статусу державної:

1) **мова титульної нації** (тієї частини населення відповідно до національності якої і названа ця держава);

2) **мова корінного народу**. Корінні народи – це народи, які проживали на території держави споконвіку, іноді їх ще називають автохтонними. Наприклад, в Ірані офіційною мовою визнана мова корінного населення – персів – персидська мова, в Португалії – португальська мова як мова одноіменного корінного народу, у В'єтнамі – аналогічно в'єтнамська мова тощо.

3) **природність мови**. Природна мова – це мова, яка зародилася, розвивається й функціонує разом з народом, якому вона належить, а не штучно створеною;

4) **розвиненість мови** (має усну і писемну форму вираження, великий словниковий запас, стильову розгалуженість тощо);

5) **поширеність мови**. Мова має бути поширеною або на всій території держави, або на значній її території у багатьох сферах суспільства. Саме тому нерідко говорять про державну мову як мову більшості населення певної країни чи її частини.

Найчастіше державною виступає мова титульної нації, водночас державною може бути взагалі мертва мова (у Ватикані – латинь), або одразу декілька мов.

Кожна держава самостійно вирішує мовне питання, враховуючи історичні фактори, національні особливості, культурні традиції і виходячи потреб суспільства і громадян.

У світовому мовному законодавстві відомі **три підходи** до розв'язання цієї проблеми.

Перша модель передбачає абсолютне визнання офіційною (державною) виключно однієї мови. Першу модель застосовує переважна більшість європейських держав, визнаючи державною - мову титульної нації, яка автохтонно існує на території даної держави, становить більшість її населення і дала назву цій державі. Таку функцію виконує іспанська мова в Іспанії, англійська – у США і т.ін. До цих держав належать найбільші і найвпливовіші європейські демократичні держави такі, як Великобританія, Італія, Німеччина, Португалія, Франція, а також держави центральної і східної Європи.

Мовна політика цих держав спрямована на утвердження державної мови шляхом забезпечення неухильного додержання мовного законодавства усіма громадянами незалежно від їхнього етнічного походження, віросповідання, соціального статусу, посади тощо.

Друга модель – можливість існування поряд із загальнодержавною офіційною мовою інших офіційних мов із територіально обмеженим статусом в окремих частинах держави. Цю модель застосовують держави, у певних частинах територій яких компактно живуть представники відмінних від титульної нації автохтонних етносів. Це, наприклад, Іспанія (іспанська, каталонська, баскська, галісійська і Аранська мови), Австрія (німецька, словенська, угорська), Індія (хінді та англійська, 21 офіційна мова - ассамська, бенгалітамілі, Сантана і т.д.). Росія (російська, 14 мов на території Росії мають офіційний статус), Швейцарія (чотири мови – німецьку, французьку, італійську та ретороманську – як національні й три – німецьку, французьку та італійську – як офіційні)

Третя модель передбачає існування в державі кількох офіційних (державних) мов: Люксембург - дві офіційні мови – французька і німецька, Бельгія - французька, нідерландська та німецька, Фінляндія (фінська і шведська), у Канаді (англійська і французька).

В Європі кількість державних мов зростає. Якщо в 1815 році (під час Віденського конгресу) їх було лише 13, то в 1919 році (під час підписання Версальської мирної угоди) уже 27, а в 1945 році (під час Потсдамської конференції) – 35.

На сьогодні у 50 державах Європи статус офіційних (державних) мов, які застосовуються на всій території держави, мають 42 європейські мови.

Мовне питання у різних країнах розв'язувалося майже однаково – на державному рівні.

У **Франції** наприкінці 18 ст. 6 мільйонів французів із 25 не знали французької мови, приблизно стільки не могли вести зв'язної розмови, тобто половина населення не володіла мовою своєї країни. Проте завдяки послідовній мовній політиці держави, яка залучила такі чинники, як військова повинність, освіта, видання книг, газет та журналів французькою мовою, державні чиновники, які мусили вживати мову держави, стан було поліпшено. Французька мова протягом 19 ст. утвердилася як єдина на всій території держави й у всіх сферах суспільного життя. 4 серпня 1994 р. Сенат Франції і Національні збори прийняли

закон про вживання французької мови, який встановлює суворі санкції за ігнорування мови на території держави.

Коли **Італія** 1861 р. здобула незалежність, італійською мовою володіли 600 тис. з понад 25 млн. населення Італії. За дорученням італійського уряду відомий письменник Алессандро Мандзоні розробляє програму утвердження італійської мови: Італію створено, італійців треба створити.

5.

Стартова ситуація в Україні незрівнянно сприятливіша, ніж вона була свого часу у Франції, Італії, Індонезії, Ізраїлі під час їхнього становлення як держав. Українською мовою в Україні володіють близько 80% громадян, розуміють її практично усі. В Україні потрібна цілеспрямована мовна політика, яка б повернула знеціонізовану частину українського народу до рідної мови, а національним меншинам дала змогу зберігати свої мови й водночас оволодіти державною мовою в повному обсязі.

Функціонування української мови залежить від стану мовної політики в державі. **Мовна політика** – це система заходів (політичних, юридичних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі.

Мовна ситуація визначається взаємодією різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі. Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження і розвиток української мови як головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі.

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція.

У **статті 10** записано:

«Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України.

Ст. 24 закріплює недопустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками.

Ст. 92 підкреслює, що порядок застосування мов визначається виключно законами України.

Ряд статей Конституції містить вимоги щодо обов'язкового володіння державною мовою Президентом України (**ст. 103**).

Хоча й державна мова є обов'язковою для вживання у професійному мовленні працівників публічної сфери, однак таке твердження є декларативним, адже:

- по-перше, коло осіб, які повинні обов'язково володіти державною мовою, законодавством звужено: Президент України; професійні судді; судді Конституційного Суду України; члени Вищої ради юстиції; Уповноважений Верховної Ради з прав людини;

- по-друге, відсутній механізм перевірки володіння державною мовою;

- по-третє, санкцій за недодержання державної мови під час виконання службових обов'язків в українському законодавстві не передбачено.

Державна мова виконує в суспільстві України низку надзвичайно важливих функцій, зокрема:

а) державного управління – за допомогою мови встановлюються правові норми, які регулюють суспільне життя, упорядковують соціальні відносини, стосунки між людьми у державі;

б) міжнаціонального спілкування – дає змогу представникам певної нації спілкуватися між собою;

в) загального інформаційного еквівалента (відповідника) – мовці домовляються про однакові найменування певних явищ і понять;

г) державного суверенітету – наявність державної мови забезпечує національну своєрідність, що є фундаментом держави;

д) інтеграційну (об'єднання народу країни) – об'єднує людей за мовною ознакою, створює в них відчуття національної спільності, людина, котра не знає державної мови, не лише обмежується в соціальному розвитку, але й є духовно неповноцінною, такою, що не усвідомила себе частиною національної культури.

Законодавчі акти про мову

Нормативно-правовою основою утвердження української мови як державної в Україні став **Закон про мови в Українській РСР** (далі–Закон про мови), який було ухвалено 28 жовтня 1989 р. і уведено в дію з 1 січня 1990 р. За цим Законом (ст. 3) Україна створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей при офіційному статусі української мови.

Офіційне тлумачення зазначених положень Закону про мови дається у ст. 3 **Декларації прав національностей України** (1991). У ній зазначається: «У регіонах, де проживає компактно кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнята для всього населення даної місцевості».

28 червня 1996 р. було прийнято основний закон – **Конституцію України**, за яким статус державної мови надано українській мові.

Окремі положення статті Конституції України було офіційно розтлумачено **Рішенням Конституційного Суду України** від 14 грудня 1999 року щодо Застосування державної мови у публічних сферах суспільного життя..., а також у навчальному процесі в державних закладах України.

Кабінет Міністрів України 2 жовтня 2003 р. затвердив **Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки**. Її метою було створення належних умов для розширення сфери функціонування української мови, виховання шанобливого ставлення до неї, формування патріотизму у громадян України.

Верховна Рада України 3 липня 2012 р. прийняла **Закон «Про засади державної мовної політики»**, який набув чинності 10 серпня 2012 року.

Закон України «Про засади державної мовної політики» викликав значний резонанс у суспільстві.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

16 липня 2019 року вступив в силу Закон № 2704-VIII Про забезпечення функціонування української мови як державної, який був ратифікований рішенням Верховної Ради України 25 квітня 2019 року. 15 травня його підписав Президент України. 16 травня текст Закону опубліковано в офіційному виданні Верховної Ради – газеті «Голос України».

Це справді так, однак далеко не всі статті і положення Закону будуть застосовуватися одразу.

Когось, мабуть, розчаруємо, а когось втішимо: з 16 липня в Україні кардинальних змін у мовній сфері не відбудеться. Однак цей день стане стартом для поступового їх впровадження, яке триватиме впродовж кількох років.

Важливий момент!

Стаття 2 Закону (частина 2): Дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів.

Стаття 2 Закону (частина 3): Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Що ж у мовному полі в різних сферах змінюється таки з 16 липня 2019 року, а що пізніше і коли?

Державна мова як можливість для набуття громадянства України

Законом передбачено, що особа, яка має намір набутися громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою (ст. 7). Однак на розроблення Вимог до рівня володіння державною мовою, а також порядку проведення відповідного іспиту відводиться 2 роки, тобто засвідчення рівня володіння державною мовою передбачене Законом з **16 липня 2021 року**.

Хто обов'язково має володіти державною мовою та використовувати її?

Перелік осіб, які згідно зі статтею 9 Закону зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, доволі широкий. Однак у переважній більшості до нього входять ті особи, яких ще раніше до цього зобов'язала Конституція або ж відповідні профільні закони (наприклад, найвище керівництво держави, держслужбовці, судді, поліцейські, педагогічні працівники тощо).

Згідно з цією статтею Закону перелік вказаних осіб можна розділити на дві категорії – ті, яким для підтвердження володіння державною мовою достатньо, наприклад, шкільного атестату, який засвідчує вивчення особою у школі української мови і ті, які мають отримати відповідний державний сертифікат від Національної комісії зі стандартів державної мови. До останніх належать: вище керівництво держави, державні службовці, голови місцевих держадміністрацій та їх заступники, середній та вищий начальницький склад Нацполіції та інших правоохоронних органів, прокурори, судді, керівники закладів освіти всіх форм власності. При чому, це не стосується тих посадовців, які на момент набрання чинності вказаною нормою вже обіймали відповідну посаду. А вступає в силу це правило – **16 липня 2021 року**.

Правоохоронні органи та Прикордонна служба

Часто під час перетину кордону до громадян України представники прикордонної чи митної служб звертаються недержавною мовою. Стаття 17 Закону унеможлиблює це, оскільки однозначно твердить: якщо прикордонний чи митний огляд проходить громадянин України з ним посадові особи зобов'язані спілкуватися державною мовою, якщо громадянин іншої держави або особа без громадянства, то спілкування має відбуватися державною або іншою мовою, якою володіє ця посадова особа.

Щодо діяльності правоохоронців, представників розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, то вони з особами, які не розуміють державної мови, можуть спілкуватися прийнятною для обох сторін мовою або через перекладача (стаття 16).

Освіта та наука

Одна зі статей Закону, яка викликала велике обурення (причому як серед тих, хто вважає Закон «фашистським» і дискримінаційним, так і тих, на чію думку він занадто м'який та лояльний), стосується освітньої сфери (21 стаття). Однак вона – лише повторює статтю 7 Закону «Про Освіту», який уже діє в Україні. Єдиним доповненням до нього, яке знаходимо у Законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної», є норма про те, що мовою зовнішнього незалежного оцінювання, крім оцінювання з іноземних мов, є державна мова. Втім ця норма набирає чинності у **2030 році!**

Щодо наукових публікацій, то Законом передбачена можливість публікації наукових видань державною, англійською та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу, а дисертацій, монографій, авторефератів – державною або англійською. Мовою публічних наукових заходів може бути як державна, так і англійська мова. Якщо це мовознавчий захід на тему певної іноземної мови або літератури, то він може відбуватися вказаною мовою і без перекладу. Організатори лише зобов'язані повідомити про це учасників заздалегідь. Вказані вище норми щодо мови у сфері науки вступили в силу **16 липня 2020 року**.

Культура

Особливо близька нам стаття Закону про державну мову у сфері культури з 16 липня 2019 року нічого революційного не принесе, позаяк низка її норм, де чітко артикульовано, що різні заходи та події мають відбуватися державною мовою (культурно-мистецькі, розважальні та видовищні заходи; оголошення, афіші, інформаційні матеріали про заходи, вхідні квитки; музейна справа та мистецькі виставки; туристичне та екскурсійне обслуговування) набирають чинності – **16 липня 2021 року**.

Окремо варто зупинитися на нормі статті, яка стосується театральних постановок. Навіть після 16 липня 2021 року в державних та комунальних театрах допускається демонстрація вистав недержавною мовою, але за умови супроводу субтитрами, звуковим перекладом чи в інший спосіб. А для приватних театрів така вимога взагалі відсутня.

Медійна сфера та книговидання

Усі вимоги щодо мовного наповнення на телебаченні та радіомовленні передбачені у відповідному профільному законі, який чинний сьогодні. Щоправда, в нього внесено зміни, і частка передач та фільмів державною мовою у загальному тижневому обсязі мовлення у кожному проміжку часу між 07.00 та 18.00 і між 18.00 та 22.00 має зрости з 75 до 90% загальної їх тривалості для загальнонаціональних та регіональних телерадіоорганізацій і з 60 до 80% для місцевих. Однак ця норма набере чинності – **16 липня 2024 року**. При цьому, згідно з даними Нацради з питань телебачення і радіомовлення, вже минулого року ефіри українських телеканалів були в середньому на 92% україномовними.

Щодо мови друкованих медіа, то до **16 січня 2022 року** для жодної газети чи журналу нічого не зміниться. А з вказаної дати видавці загальнодержавних і регіональних друкованих ЗМІ зможуть видавати їх будь-якою мовою за умови паралельного видання аналогічного тиражу українською. Для місцевих друкованих ЗМІ ця вимога вступає в силу – **16 липня 2024 року**.

Вказані норми не поширюються на друковані ЗМІ, які видаються винятково кримськотатарською, іншими мовами корінних народів України, англійською та іншими офіційними мовами Євросоюзу.

Щодо книговидання, то Законом передбачена схожа норма – не менше половини всіх виданих впродовж року видавцем назв книг має бути українською мовою, також не менше 50% назв книг, що продаються у книгарнях чи інших місцях розповсюдження, мають бути державною мовою.

Ця норма не поширюється на видавничу продукцію кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Щодо розповсюдження, то вказана норма не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково офіційними мовами Європейського Союзу, державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов, а також спеціалізовані книгарні, створені для реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Стаття Закону щодо державної мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження вступає в дію **16 липня 2021 року**.

Державна мова у віртуальному світі

З першого дня вступу в силу Закон зобов'язує використовувати у своїй діяльності комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом державною мовою органи державної влади; місцевого самоврядування; підприємства, установи та організації; заклади освіти державної та комунальної форм власності для освітніх потреб. Якщо у відповідній програмі ще немає інтерфейсу українською, то допускається використання програм з інтерфейсом англійською мовою.

Також повинні мати україномовні версію інтерфейсу мобільні застосунки органів державної влади та місцевого самоврядування, ЗМІ, зареєстрованих в Україні та суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні.

Норми Закону щодо інтернет-представництв (веб-сайти, сторінки в соцмережах) вступають в силу – **16 липня 2022-го**. Вони передбачають, що інтернет-представництва органів влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання різних форм власності, ЗМІ, зареєстрованих в Україні мають бути державною мовою. Разом з цим прямо передбачена можливість наявності іншомовних версій, однак україномовна версія не має поступатися іншим за обсягом та змістом інформації та має завантажуватися за замовчуванням для користувачів в Україні.

Веб-сайти іноземних компаній, які ведуть діяльність в Україні і мають тут свої філії, представництва чи дочірні підприємства, повинні містити достатньо інформації державною мовою для навігації та розкриття мети діяльності такого ресурсу. Версія державною мовою для користувачів в Україні тут також має завантажуватися за замовчуванням.

Фактично, те саме стосується і користувацького інтерфейсу програм, встановлених на товарах, що реалізуються в Україні. І ця норма набуває чинності – **16 липня 2022-го**.

Публічні заходи

Законом визначено, що мовою публічних заходів є державна мова. Однак це стосується лише тих заходів (збори, конференції, виставки, форуми тощо), які повністю або частково організовані органами державної влади або місцевого самоврядування, державними органами або ж суб'єктами господарювання, власниками яких є держава або територіальна громада незалежно від частки цієї власності. У випадку, якщо під час публічного заходу застосовуватиметься інша мова ніж державна, то на вимогу принаймні одного учасника заходу організатори повинні забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою.

Фактично, те саме стосується і мови у сфері спорту (проведення спортивних заходів), яка винесена в окрему статтю Закону – 34-ту. Однак там вже вимога до проведення спортивних заходів в Україні державною мовою, не залежить від того, мають до її організації причетність органи державної влади або місцевого самоврядування, чи ні.

Обслуговування споживачів

Щодо статті 30 Закону про мову обслуговування споживачів було чи не найбільше «лякалок» зі сторони опонентів його прийняття. Що ж маємо насправді? Передусім, зазначимо, що норми, викладені у вказаній статті набирають чинності з **16 січня 2021 року**.

Щодо суті цієї статті Закону, то новий прописаний обов'язок, який з'являється, – це необхідність подання інформації про товар та послугу державною мовою, у тому числі і на інтернет-сайтах (на упаковці, етикетках тощо це було передбачено значно раніше і практично в повній мірі виконувалося). Щодо персонального обслуговування клієнтів (наприклад, відвідувачів закладів громадського харчування, туристичних фірм тощо), то «за замовчуванням» обслуговування також державною, але, разом із тим, передбачено, що на прохання клієнта персональне обслуговування може здійснюватися також мовою, прийнятною для сторін. Відтак, якщо офіціант володіє тією мовою, що й ви і ви продемонструєте йому бажання спілкуватися нею, у нього не буде законодавчих обмежень перейти на зручну клієнтові мову спілкування. До речі, це саме стосується і мови надання медичних послуг (прописано у статті 33 Закону) та обслуговування пасажирів на транспорті (стаття 36 Закону).

Реклама та інформація для загального ознайомлення

Уся інформація для загального ознайомлення (оголошення показчики, вивіски, вказівники тощо) подається державною мовою. Разом з тим, може дублюватися іншими мовами, у випадках, встановлених законодавством.

Стаття, яка стосується мови реклами, де чітко визначено, що мовою реклами є державна мова (винятки можливі лише для реклами у медіа, що видаються або здійснюють мовлення однією з мов Європейського Союзу), вступив в силу **16 січня 2020 року**.

Охорона здоров'я

Стаття 33 Закону передбачає, що державна мова має застосовуватися у сфері охорони здоров'я, наданні медичної допомоги та медичного обслуговування. З **16 липня 2020 року** уся документація (у тому числі, записи у медичних картках пацієнтів, рецепти тощо) має вестися українською мовою.

Транспорт

У сфері пасажирських перевезень (зокрема, на залізничних вокзалах, автовокзалах, аеропортах, портах) мовою інформації, оголошень повідомлень, написів довідкових служб є державна мова. У разі потреби ця інформація може дублюватися англійською мовою, а в міжнародному пасажирському сполученні – також офіційною мовою (мовами) країни, сполучення з якою здійснює відповідний транспортний засіб.

Норма про те, що назви аеропортів, портів, станцій, зупинок, власні назви транспортних засобів подаються державною мовою за правилами українського правопису, а поряд з державною мовою зазначені назви можуть передаватися за допомогою літер латинської абетки відповідно до звучання державною мовою, вступив в силу **16 липня 2020 року**.

Власні назви та імена

Окремий розділ Закону (розділ VI, статті 39-42) присвячений застосуванню української мови як державної у власних назвах та іменах. Очевидно, що в ньому йдеться про те, що назви органів влади та місцевого самоврядування, географічних назв та об'єктів топоніміки мають здійснюватися державною мовою. Поряд з державною може застосовуватися англійська мова або латиноалфавітний відповідник (для показників географічних об'єктів та об'єктів топоніміки).

Щодо імені, прізвища та по батькові громадян України, то вони відображаються відповідно до правил українського правопису, не перекладаються, а транслітеруються за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою. Також передбачено, що фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища, імені та по батькові відповідно до своєї національної традиції.

Торгівельні марки використовуються в тому вигляді, у якому вони були зареєстровані.

Національна комісія та Уповноважений

Зрозуміло, що «лякалки» на кшталт «мовних патрулів», «мовної поліції» чи «мовного спецназу» є вигадками, існування подібних служб Законом не передбачено. Натомість буде створено дві нові інституції. Це Національна комісія зі стандартів державної мови (розділ VII) та Уповноважений із захисту державної мови (розділ VIII).

Завданням Комісії, відповідно до статті 43 Закону, є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад.

Завданням Уповноваженого із захисту державної мови є (стаття 49):

Захист української мови як державної;

Захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Призначити Уповноваженого та сформувати склад Національної комісії зі стандартів державної мови Кабінет Міністрів України треба було впродовж трьох місяців з дня набрання чинності Законом, тобто до **16 жовтня 2019 року**.

Уповноважений із захисту державної мови розглядає скарги щодо порушення вимог Закону. Її можна подати письмово (в тому числі, електронно) впродовж шести місяців з дня виявлення заявником порушення.

Відповідальність за порушення Закону

Ще одним міфом, який розповсюджувався щодо норм Закону, було те, що за його невиконання саджатимуть у в'язницю. Насправді за порушення жодної зі статей цього Закону кримінальна відповідальність **НЕ ПЕРЕДБАЧЕНА**, лише адміністративна: штрафи (від двохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або попередження, якщо правопорушення вчинене вперше.

І, що важливо, норми щодо адміністративної відповідальності (зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення) за порушення вимог Закону набирають чинності – **16 липня 2022 року**.

Отже, попри низку нормативних документів, що захищають права державної мови та сприяють збереженню і розвитку мов національних меншин, сучасне законодавство України у мовній сфері характеризується нечіткістю і несистемністю, можливістю різночитань.

